

ВОКАЛНИ ЖЕСТОВЕ И МЕЖДУМЕТИЯ КАТО ЧАСТ ОТ РЕЧЕВИЯ ПОРТРЕТ НА ПЕРСОНАЖИТЕ В БЪЛГАРСКИ АНИМАЦИОННИ ФИЛМИ

КРАСИМИРА ПЕТРОВА

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

krapetrova@slav.uni-sofia.bg

Представени са първоначални идеи за многоаспектен анализ на вокални жестове (като обозначение на физиологична реакция) и междуметия (като двупланови езикови знаци) в българския език върху материал от български анимационни филми („Тримата глупаци“ на Д. Донеv). Интонационното оформяне, жестовият съпровод, контекстът и ситуационната обусловеност помагат за идентифицирането на значението и снемането на многозначността на вокалните жестове. Анимационните филми се използват като аналог на мултимодалния руски корпус като източник на илюстративни примери. Разгледана е методиката за описание на вокални жестове на Е. И. Гришина в руския език и възможностите за прилагането ѝ за анализ на подобни единици в български анимационни филми. Представена е класификация на вербалните жестове, състояща се от три групи: 1) възклицания, 2) междуметия, 3) частици. Като илюстративен материал може да се използват примери от анимационни филми. Те имат значителен неизползван досега изследователски, научно-приложен, лингводидактически потенциал.

Ключови думи: вокални жестове; междуметия; мултимодален подход; анимационни филми; български език

VOCAL GESTURES AND INTERJECTIONS AS PART OF THE SPEECH PORTRAIT OF THE CHARACTERS IN BULGARIAN CARTOONS

KRASIMIRA PETROVA

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

krapetrova@slav.uni-sofia.bg

Initial ideas for a multi-aspect analysis of vocal gestures (as an indication of a physiological reaction) and interjections (as linguistic signs) in the Bulgarian language on material from Bulgarian cartoons (*The Three Fools* by D. Donev) are presented. Intonational layout, gestural accompaniment, context and situational conditioning help to identify the meaning and disambiguate vocal gestures. Cartoons are used as an analogue of the multimodal Russian corpus as a source of illustrative examples. E. I. Grishina's methodology for describing vocal gestures in the Russian language and the possibilities

of its application for the analysis of similar units in Bulgarian cartoons are examined. A classification of verbal gestures is presented, consisting of three groups: 1) exclamations, 2) interjections, 3) particles. Examples from cartoons can be used as illustrative material. They have a significant hitherto unused research, scientific-applied, linguistic didactic potential.

Keywords: vocal gestures; interjections; multimodal approach; cartoons; Bulgarian language

В това съобщение се представят първи стъпки от една идея за комплексно изследване на вокални жестове и междуметия в българския език върху материал от български анимационни филми, с перспектива да се продължи и в съпоставка с други езици.

В последните десетилетия се наблюдава повишен интерес към т.нар. „малки“ думи (според израза на Т. М. Николаева в нейната книга „Непарадигматическа лингвистика“, Николаева/Nikolaeva 2008), като те стават обект на лингвистично описание и лексикографиране. В съвременната лингвистика преобладава прагматично ориентираният подход за тяхното описание (Амека 1992, Ницолова/Nitsolova 2008a, 2008b и др.).

Вокалните жестове са първични неезикови сигнали, с които реагираме на външни и вътрешни стимули (например, вик при болка и страх – *А, Аааа, Уууу*, инспиративно *Сссс*, радостен възглас – *Ааа, Еееее...* и др.), те са близки до физиологична реакция на индивида и са по-близки до първичната сигнална система, според прагматично ориентираната съвременна терминология. Традиционно и по-широко съответствие на този термин е „звукният жест“, термин на Е. Д. Поливанов, като обхваща звукоизобразителни думи, или „мимико-артикуляционен жест“ според Б. М. Айхенбаум (виж Цивьян/Tsiv'ian 2015: 13). **Междуметията** са конвенционални езикови знаци, изразяващи мигновени спонтанни емоционални и когнитивни реакции на личността за събития и емоции, национално и културно обусловени (например междуметие при болка и страх – *А! Аааа! Ох!*, радостен възглас – *Ааа! Ура! Йес!*... и др.).

Обект на анализ са вокалните жестове и междуметия, интонационно оформени, жестово съпроводени, контекстуално и ситуационно обусловени в български анимационни филми. На този етап е избрана поредицата „Тримата глупаци“ на Доньо Донев, тъй като в ранната двуизмерна, схематизирана, минимизирана анимация тези компоненти са подсилени, почти липсват други думи, т.е. цялата комуникация е сведена до вокални жестове и междуметия в тяхната синкретична цялост и свързаност с паралингвистичните компоненти. Тъкмо тяхното функциониране като комбиниран синкретичен семиотичен комплекс е **предмет** на изследването. В Таблица 1 са представени няколко примера (<https://www.youtube.com/watch?v=znVIEBpvbn8>) – „Тримата глупаци“ (всички епизоди). Те са конвенционални, разбираеми за всички носители на българската лингвокултура. В анимационния филм като произведение на изкуството е представена стилизирана раз-

говорна реч и комуникативно поведение¹. Фиксирани са различни комуникативни ситуации – в монологичен режим (вокалните жестове като част от себеизява, поведение, близки до физиологична реакция – Примери 1, 2), в диалогичен и полилогичен режим (вокални жестове и междуметия с разнообразни функции като част от комуникацията – Пример 3).

Възникват няколко проблема при описанието на вокалните жестове и междуметията: 1) за конвенционализираното графично предаване на нетипични за езика фонемни и вариантността им (Д. Тилков, Т. Бояджиев, Ст. Стойков, П. Пашов и др.); 2) описание на съпровождащите жестове, мимика (М. Виденов, А. Ефтимова, Й. Тишева, К. Алексова и др.); 3) интонационно оформяне (би било добре в перспектива да се изследва чрез специализирани програми); 4) определяне на контекстното и ситуационно значение и дефинирането му; 5) оформянето им като речеви актове в изречения, пунктуационното им оформяне и др.

Описанието на вокалните жестове и междуметията е възможно само при използването на **комплексен мултимодален подход** към речевия портрет (Попов, Попова/Ророва, Ророва 2021), обаче приложен към анимационните персонажи. Тогава според техния иконичен модел езиковите знаци на речта изглеждат така: вербалните знаци са вокалните жестове, а екстравербалните са разделени на паравербални (прозодията, която обхваща суперсегментни характеристики – интонация, сила, времетраене, а също темпо на речта, ритъм, качество на гласа, паузи) и невербални (жестове, мимики, поза, поглед, облекло, прическа), със звукови ефекти, в съпровод на народна музика (цит. съч., 55). Всички тези компоненти в разглеждания материал от анимацията на Д. Донев са минимизирани, схематизирани, типизирани, прототипизирани (изведено като обобщен най-типичен вариант), но в същото време максимално разбираеми, нагледни, експресивни. Една парадоксална успешна комбинация от минимум средства в план на изразяване и максимум въздействащ комуникативен ефект в плана на съдържанието, синтетичен резултат от изключителните таланти на аниматора, озвучителя, режисьора. Затова тези образци на анимацията имат не само развлекателен характер, но биха били полезни като лингводидактичен материал в обучението по български език като чужд.

Макар междуметията да са лишени от номинативно значение и непосредствено изразяват чувство, емоция или емоционално-волева подбуда (вж. ГСБКЕ/GSBKE 1983: 467), повечето междуметия са многозначни. Чрез контекста, компонентите от екстравербалните канали на информация в комуникативната ситуации се конкретизира нужното значение. В писмен текст това става с помощта на съседните лексеми и пунктуацията, а в анимационния филм средствата за снемане на многозначност са жестовете, интонацията, цялата ситуация. А дали и каква част от вокалните жестове са универсални и разбираани и от представители на други култури, кои са националноспецифични?

Анимационните филми могат да се разглеждат като схематизиран мултимодален корпус, аналог на <https://ruscorpora.ru/new/search-murco.html>, съдържащ много синхронизирани канали на човешката комуникация. В обновената версия на корпуса е разработена класификация с описани около 400 жеста, които могат да се комбинират с търсената езикова единица и речево действие, в което са включени (<https://ruscorpora.ru/search?search=CgQyAggMMAE%3D>). Все още няма аналогичен подкорпус на българския национален корпус (<https://dcl.bas.bg/bulnc/>), а корпусите с транскрибирана устна реч от разнообразни сфери на общуване на Кр. Алексова, Цв. Николова, Ив. Мавродиева и др. не са обединени на едно място и с обща методология. Езиковият ресурс с база данни за българската разговорна реч „включва транскрипции на ученическа реч, медии, публична реч, политически дискурс, неформална комуникация“, материали от български диалекти, постоянно се попълва и развива, но все още съдържа само синхронизирана със звукозаписа транскрипция без визуален компонент (<https://www.bgspeech.net/>). Затова анимационните филми са възможен източник за изследване на вокални жестове и междуметия с паралингвистичния им съпровод. За описанието им е приложима методиката, разработена от Е. А. Гришина за анализ на вокални жестове въз основа на клипофраземите в споменатия мултимодален руски корпус МУРКО (Гришина/Grishina 2009, 2010). Значенията на вокалните жестове се диференцират чрез наблюдения върху клъстер от съпровождащите го телесни жестове (мимика, жестикулация), решаващо значение сред които има доминантният жест (например кимване в знак на съгласие, повдигане на вежди за учудване или въпрос, махване с ръка за пренебрежение и т.н.) наред с базовия жест, означаващ семантичния примитив в редицата от производни жестове (виж Гришина/Grishina 2010). Така например за руския вокален жест *A* се открояват четири типа употреби, като са описани и съпровождащите доминантни жестове: 1) въпросителна (*A* в значение на въпросителна частица – преместване на погледа, повдигане на веждите, движение с главата напред), 2) в значение на пренебрежение (*A* в значение на отрицателна частица – махване с ръка), 3) ментална (устно междуметие *A* в значение на разбиране – повдигане на вежди, отмятане на главата назад, кимване) и 4) физиологическо (*A* като възглас при болка, ужас, страх, изненада и др.). Фонетичните и интонационните особености на различните типове вокалните жестове *A* и *O* се анализират от Е. А. Гришина с помощта на програмата Speech Analyzer, като са представени процентни съотношения на движението на тона (низходящо, възходящо, низходящо-възходящо и с падане, вълново, равно) спрямо всяко едно от значенията (пак там). Въз основа на фонемното, звуково или шумово оформяне, контекста, тона и съпровождащите жестове Е. А. Гришина извежда 3 типа **вокални жестове**: 1) **възкличания** с физиологична основа, които без ситуационен и текстови контекст е невъзможно да бъдат разпознати (крясък от болка/радост/страх ...); 2) **междуметия** като словесни знаци с план на изразяване и

съдържание, които могат да бъдат заменени със синонимна фраза (*А* като въпрос – *Что?*, *А* като пренебрежение, презрение, отрицание (*А*) *ну его! Плевать! К черту! Что поделаешь! Ерунда!*); 3) **частици** като езикови единици, подчиняват се на общоезикови правила (виж цит. съч., с. 101).

Предложената класификация за вокални жестове и методологията за тяхното описание на Е. А. Гришина има универсален характер за човешката комуникация. Примерите в Таблица 1 за разнообразни вокални жестове и междуметия, синхронизирани с жестово-поведенческото им представяне доказват продуктивността и приложимостта на предложената методология и класификация към българския езиков материал. Фонация, звукова илюстрация на прозввка е съчетана с прикриване на устата с ръка в Пример 1. Няма конвенционален словесен знак, предаващ този вокален жест в българския език. Монологична е ситуацията и на чуденето как да стигне до ябълките на високото дърво: *Ъ / Ъх / Хм* (нещо се сетих / забелязах; чудя се) + жест почесване по брадичката в Пример 2. Отново е затруднително графичното предаване на вокалния жест. В диалогична ситуация, когато единият глупак поднася на другия глупак цвете да го помирише като знак на извинение, че е изял ябълките на дървото, но откъм дръжката на цветето, получава оценка, упрек чрез междуметие: *У! / Ъ!* (рязък жест с разтворена длан към някого в значение „Колко си тъп!“) в Пример 3. Необходима е техническа обработка на интонацията на отделни вокални жестове или частици, за да бъде контекстуално конкретизирано значението на многозначни единици: *Ааааа!* (от ниско възходящо-низходяща интонация, вълнова?) + жест размахване на показалец, вдигнат над главата като израз на упрек, назиждане, възмущение със синонимна реплика = „Спилах ли те аз!“ в Пример 4 или като израз на изненада *А!* (равно на по-висок тон, рязко прекъсване) в Пример 10. Останал сам, третият глупак прекрачва екрана в киносалона и сяда сред зрителите, изненадан от внезапния **КРАЙ** на филма – истинска художествена находка! Безсловесната фонация *Ммм!* с красноречив жестово-мимичен съпровод от разперени ръце, вдигнати рамене, затворени очи създават комплекс от недиференцирани значения (Пример 5). Има вокални и паралингвистични дейктични жестове (Пример 6), с императивна комуникативна насоченост (призоваване към тишина – Пример 7), илюстрации на междуметия, употребявани в речевия етикет (Примери 8, 9).

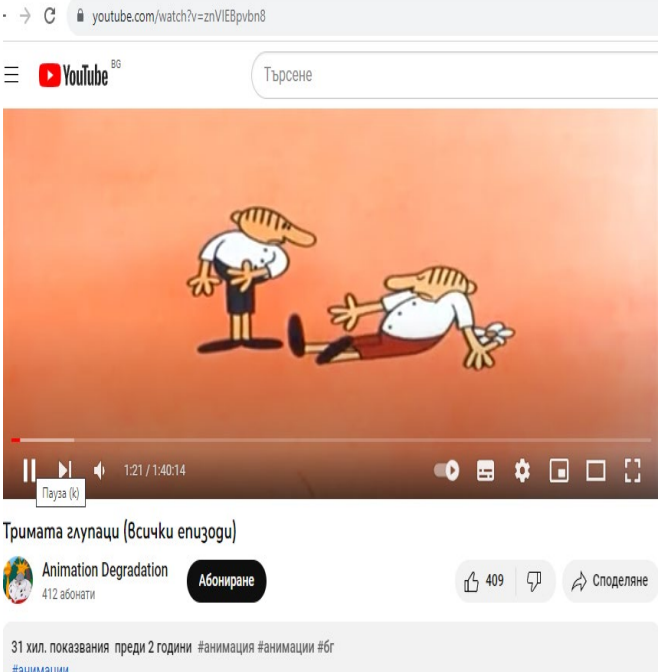
Като обобщение можем да посочим, че описанието на подобни „малки думи“ от периферна тема постепенно става фокус на интердисциплинарни изследвания. Наблюдава се засилване на употребата им в живата разговорна реч и в писменото електронно общуване, което носи чертите на устната разговорна реч, затова и в предишни публикации предлагаме образния термин „междуметизация“ на комуникацията. Анимационните филми (както, между впрочем, и комиксите) са източник за мултимодално изследване на „малките думи“ като дискурсивни, прагматични, метакогнитивни маркери в един изчистен, типизиран, „изкристализиран“ модел на комуникация, особено в ранната анимация.

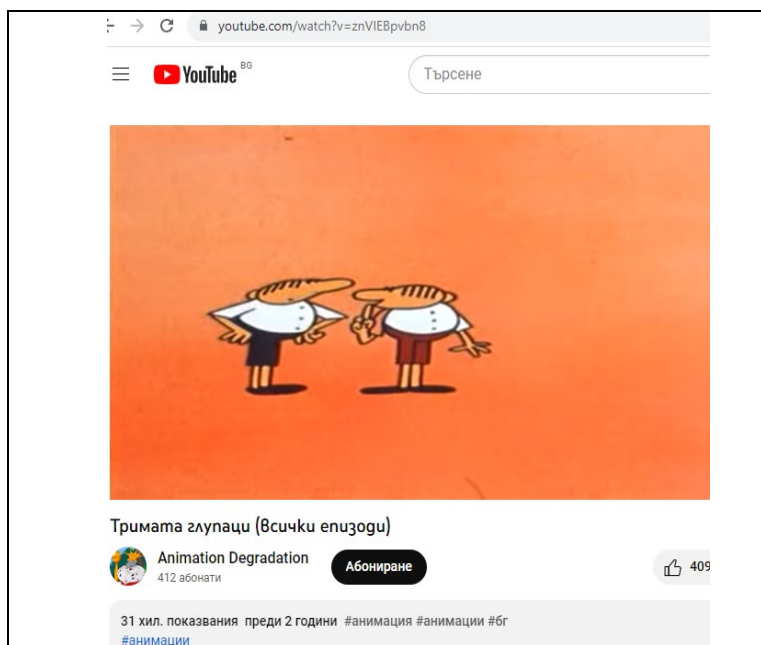
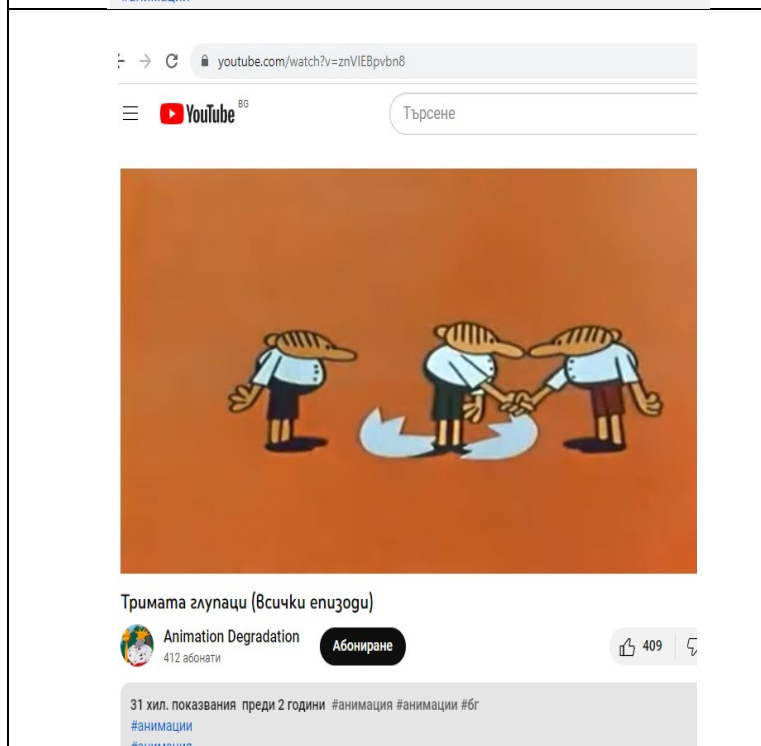
Описанието на вокалните жестове и междуметията, особено в съпоставка, е полезно при изследването на комуникацията, динамиката на измененията в граматичните системи на езиците, в преводаческата практика за избора на ситуативни и функционални еквиваленти, при изучаването на езиковите картини на света, за обучението по роден и чужд език, за подобряване на межкултурната комуникация и др. Анимационните филми имат значителен, неизползван досега изследователски, научно-приложен, лингводидактически потенциал.

Таблица 1

 <p>Тримата глупаци (всички епизоди)</p> <p>Animation Degradation 352 абонати</p> <p>Абониране</p> <p>310</p> <p>Споделяне</p>	<p><u>Пример 1.</u> –Ааааа (прозвяка). Вокален жест (съпровожда физиологична реакция на индивида) + жест – прикриване на устата с ръка.</p>
 <p>Тримата глупаци (всички епизоди)</p> <p>Animation Degradation 352 абонати</p> <p>Абониране</p> <p>310</p> <p>Споделяне</p> <p>24 хил. показвания преди 2 години #анимации #анимация #bg #анимации #анимация</p>	<p><u>Пример 2.</u> – Ъ / Ъх / Хм (нещо се сетих / забелязах; чудя се) + жест почесване по брадичката.</p>

 <p>Тримата глупаци (всички епизоди)</p> <p>Animation Degradation 352 абонати</p> <p>Абониране</p> <p>310</p> <p>Споделене</p> <p>24 хил. показвания преди 2 години #анимация #анимация #бг #анимация #анимация</p>	<p><u>Пример 3.</u> – У! / Ъ! (рязък жест с разтворена длан към някого в значението „Колко си тъп!“).</p>
 <p>Тримата глупаци (всички епизоди)</p> <p>Animation Degradation 412 абонати</p> <p>Абониране</p> <p>409</p> <p>31 хил. показвания преди 2 години #анимация #анимация #бг #анимация #анимация</p>	<p><u>Пример 4.</u> – Ааааа! (от ниско възходящо-низходяща интонация) + жест размахване на показалец, вдигнат над главата – упрек, назидание, възмущение = Спилах ли те аз!</p>

	<p>Пример 5. – Eeee / Мммм... (Е какво да правя, виновен съм, нищо не мога да направя...) + разперва ръце + затворени очи за подсилване (без- силен съм пред свършен факт, не мога да променя ситуацията).</p>
	<p>Пример 6. – Ммм... / Ъъъъ... + посочващ дейктически жест. Ситуативно: изядох ябълката – замества действие.</p>

	<p><u>Пример 7.</u> – <i>Шииии... / Ссссс...</i> + жест – допира показалец до устните (Шът! Тихо!) – призоваване към тишина, мълчание.</p>
	<p><u>Пример 8.</u> – <i>Дончу</i> (здрависване при запознаване).</p>

 <p>Тримата глупаци (Всички епизоди)</p> <p>Animation Degradation 412 абонати</p> <p>Абониране</p> <p>409</p> <p>31 хил. показвания преди 2 години #анимация #анимации #бг #анимации #анимация</p>	<p><u>Пример 9.</u> – Бон-джорно! – Мараба! + жест – протягане на ръка при запознаване и поздрав, заети етикетни между-метия.</p>
 <p>Тримата глупаци (Всички епизоди)</p>	<p><u>Пример 10.</u> А! – изненада (равно на повисок тон, рязко прекъсване).</p>

БЕЛЕЖКА / NOTE

¹ Благодаря на проф. Димитър Попов за терминологичното прецизиране в дискусията по време на Граматичния форум.

ЛИТЕРАТУРА

Гришина 2009: Гришина, Е. А. К вопросу о соотношении слова и жеста (вокальный жест О в устной речи). – В: *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции „Диа-*

- лог 2009“. Вип. 8 (15), Москва, Изд. РГГУ, с. 80–90. <https://www.dialog-21.ru/media/2768/dialogue_2009.pdf>.
- Гришина 2010: Гришина, Е. А. Вокальный жест А в устной речи. – В: *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции „Диалог 2010“*. Вип. 9 (16). Москва, Изд. РГГУ, с. 102–112 (<https://www.dialog-21.ru/media/2769/dialog2010.pdf>)
- ГСБКЕ 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. Стоянов, С. и др. (ред.). София, Издателство на Българската академия на науките.
- Николаева 2008: Николаева, Т. М. Непарадигматическая лингвистика (история „блуждающих“ частиц). Москва, Языки славянских культур.
- Ницолова 2008а: Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Ницолова 2008б: Ницолова, Р. Междуметията – заварените деца на граматиката. – В: *В търсене на смисъла и инварианта. Сборник в чест на проф. Дина С. Станишева*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 275–285.
- Попов, Попова 2021: Попов, Д., В. Попова. Мултимодален подход за изследване на речта. – *Проблеми на устната комуникация*. Том 12, № 1. Велико Търново, с. 53–67. <<http://journals.uni-vt.bg/poc/bul/vol12/iss1/6>>.
- Цивьян 2015: Цивьян, Т. В. Балканские партикулы как звуковые (языковые) жесты. – В: *Балканските езици, литератури и култури. Дивергенция и конвергенция. Международна конференция, посветена на 20-годишнината от създаването на специалност Балканистика. София, 30–31 май 2014 г.* Състав. Петя Асенова, Румяна Л. Станчева, Василка Алексова, Русана Бейлери. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 13–18.
- Ameka 1992: Ameka, F. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech. – In: *Journal of Pragmatics*, № 18, North-Holland, pp. 101–118.

REFERENCES

- Ameka 1992: Ameka, F. Interjections: The universal yet neglected part of speech. – In: *Journal of Pragmatics*. N 18, North-Holland, pp. 101–118.
- Grishina 2009: Grishina, E. A. К вопросу о соотношении слова и жеста (vokal'nyj zhest O v ustnoj rechi) – In: *Komp'iuternaia lingvistika i intellektual'nye tehnologii: Po materialam ezhegodnoj Mezhdunarodnoj konferencii "Dialog 2009"*. Vyp. 8 (15), Moskva, Izd. RGGU, s. 80–90.
- Grishina 2010: Grishina, E. A. Vokal'nyj zhest A v ustnoj rechi. – In: *Komp'iuternaia lingvistika i intellektual'nye tehnologii: Po materialam ezhegodnoj Mezhdunarodnoj konferencii "Dialog 2010"*. Vyp. 9 (16). Moskva, Izd. RGGU, s. 102–112.
- GSBKE 1983: Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T.2. Morfologiya. Stoianov, S. i dr. (red.), Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.
- Nikolaeva 2008: Nikolaeva, T. M. Neparadigmaticeskaja lingvistika (istorija "bluzhdaiushtih" chastic). Moskva, Iazyki slavianskih kul'tur.
- Nitsolova 2008a: Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Nitsolova 2008b: Nitsolova, R. Mezhdumetiyata – zavarenite detsa na gramatikata. –

- In: *V tyrsene na smisyta i invarianta. Sbornik v chest na prof. Dina S. Stanisheva.* Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", s. 275–285.
- Popov, Popova 2021: *Popov, D., V. Popova.* Multimodalen podhod za izsledvane na rechta. – In: *Problemi na ushnata komunikaciya.* T. 12, N 1. Veliko Tyrnovo, s. 53–67.
- Tsiv'ian 2015: *Tsiv'ian T.V.* Balkanske partikuly kak zvukovy (iazukovy) zhesty. – In: *Balkanskite ezitsi, literaturi i kulturi. Divergentsiya i konvergentsiya. Mezhdunarodna konferentsiya, posvetena na 20-godishninata ot sazhdavaneto na spetsialnost Balkanistika. Sofia, 30–31 may 2014 g.* Sastav. Petya Asenova, Rummyana L. Stancheva, Vasilka Aleksova, Rusana Beyleri. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", s. 13–18.

✉ Доц. д-р Красимира Петрова

Катедра по руски език, Факултет по славянски филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504, София, България

✉ Assoc. Prof. Krasimira Petrova, PhD

Department of Russian Language, Faculty of Slavic Philology
Sofia University St. Kliment Ohridski
15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504, Bulgaria